

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sara Arrhén

Hur hårt ska ungdomar straffas?

En straffteoretisk analys av förslaget att avskaffa ungdomsreduktionen för
myndiga lagöverträdare

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: VT 2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Perspektiv och metod	8
1.4 Material	9
1.5 Forskningsläge	10
1.6 Avgränsningar	10
1.7 Disposition	11
2 STRAFFTEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	13
2.1 Inledning	13
2.2 Absoluta och relativa straffteorier	13
2.2.1 Allmänt	13
2.2.2 Vedergällning	13
2.2.3 Allmänprevention	14
2.2.4 Individualprevention	15
2.3 Proportionalitet och skuld	16
2.4 Humanitet	16
2.5 Det allmänna rättsmedvetandet	17
2.6 Brottsofferperspektiv	18

2.7	Defensiv och offensiv straffrättspolitik	19
2.7.1	Allmänt	19
2.7.2	Defensiv straffrättspolitik	19
2.7.3	Offensiv straffrättspolitik	20
3	SÄRBEHANDLING AV UNGA LAGÖVERTRÄDARE	22
3.1	Inledning	22
3.2	Straffvärde och straffmättningsvärde	22
3.3	Ungdomsreduktionen	24
3.4	Påföljdsval	25
3.4.1	Särskilda skäl för fängelse	25
3.4.2	Förbud mot livstids fängelse	26
3.4.3	Ungdomspåföljder	26
3.5	Bakgrund till särbehandling	26
3.5.1	Inledning	26
3.5.2	Prevention	27
3.5.3	Proportionalitet	27
3.5.4	Humanitet	29
4	UNGDOMSREDUKTIONENS UTREDNINGENS BETÄNKANDE	30
4.1	Inledning	30
4.2	Motiv till förändring	30
4.3	Uppdrag och utgångspunkter	31
4.4	Forskningsläget inom psykologin och neurologin	31
4.5	Utredningens förslag	32
5	ANALYS	34
5.1	Innebär ett avskaffande av ungdomsreduktionen ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom särbehandlingen?	34
5.1.1	Inledning	34
5.1.2	Prevention	34

5.1.3	Proportionalitet	35
5.1.4	Humanitet	35
5.2	Hur kan avsteget från de principiella skälen förklaras?	35
5.2.1	Inledning	35
5.2.2	Brottsofferperspektiv	36
5.2.3	Det allmänna rättsmedvetandet	36
5.2.4	Vedergällning	37
5.2.5	Offensiv straffrättspolitik	37
5.3	Slutsats	38
5.4	Avslutande reflektioner	38
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	40

Summary

Young offenders are treated differently in the Swedish penal system until 21 years of age, both in terms of the sentencing measure and the choice of penalty. The special treatment of young offenders is sometimes referred to as ‘the juvenile reduction’. In December of 2018 an investigation appointed by the government presented a proposal for the abolition of the juvenile reduction for offenders above 18 years of age. In March of 2020 the Swedish Minister of Justice Morgan Johansson announced that the government intends to restrict the juvenile reduction for this group.

The purpose of the essay is to examine how the abolition of the juvenile reduction relates to a number of general principles and theories of punishment, which the Swedish penalty system is based on. To fulfill the purpose of the essay the following questions will be answered: What motives and considerations underline the special treatment of young offenders in the current regulation? What motives and considerations underline the proposal from the investigation appointed by the government? Would the abolition of the juvenile reduction signify a deviation from the principled considerations that underline the current regulation? If so – how can this deviation be explained?

The grounds that motivate the special treatment of juveniles in the penal system can be divided into three categories. The first category stresses that the penalization of young offenders is inefficient. For that reason, juveniles should with consideration of *crime prevention* be punished more leniently. The second category stresses that young offenders have an underdeveloped ability to take responsibility and are more susceptible to punishment. Accordingly, juveniles should be punished more leniently with consideration of *proportionality*. Finally, the third category stresses that the society, with consideration of *humanity*, should show tolerance towards the

fact that the maturation of young people by necessity contains emancipation from adults as well as experimentation and testing of boundaries.

The analysis concludes that the abolition of the juvenile reduction would signify a deviation from the principled considerations that underline the current regulation. Instead, the deviation can be explained by *the general sense of justice, retributive justice, or an offensive criminal justice policy* where the main purpose of the criminal policy is to demonstrate an ability to take action as well as appease the public.

In my opinion neither the general sense of justice, retributive justice nor a political will to demonstrate an ability to take action outweigh the considerations of crime prevention, proportionality, and humanity. Considering this, I find a deviation from the principled considerations unjustified.

Sammanfattning

Unga lagöverträdare särbehandlas i svensk rätt fram till 21 års ålder genom att deras ungdom beaktas i mildrande riktning vid straffmätningen och påföljdsbedömningen. Särbehandlingen kallas ibland ungdomsreduktionen. I december 2018 presenterade den av regeringen tillsatta ungdomsreduktionsutredningen ett förslag som innebar att ungdomsreduktionen ska slopas för lagöverträdare som fyllt 18 år. I mars 2020 aviserade justitieminister Morgan Johansson att regeringen avser att inskränka ungdomsreduktionen för denna grupp.

Uppsatsens syfte är att undersöka hur ett avskaffande av ungdomsreduktionen förhåller sig till ett antal straffteoretiska principer, förklaringsmodeller och teorier som ligger till grund för det svenska straffsystemet. För att uppnå syftet besvaras följande frågeställningar: Vilka motiv och avvägningar ligger bakom särbehandlingen av unga vuxna i gällande rätt? Vilka motiv och avvägningar ligger bakom de förändringar som föreslås i ungdomsreduktionsutredningen? Skulle ett avskaffande av ungdomsreduktionen innebära ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom den nuvarande regleringen? Om så är fallet – hur kan ett sådant avsteg förklaras?

De skäl som motiverar att unga personer ska särbehandlas straffrättsligt kan delas upp i tre kategorier. Den första kategorin framhåller att bestraffning av unga personer är ineffektivt och att man därför av *preventionsskäl* bör bestraffa ungdomar mildare. Den andra kategorin framhåller att unga personer har en outvecklad ansvarsförmåga samt är mer känsliga för bestraffning och att man därför av *proportionalitetsskäl* bör bestraffa dem mildare. Den tredje kategorin tar slutligen sikte på att samhället av *humanitetsskäl* bör visa tolerans för att ungdomars mognadsprocess med nödvändighet innefattar frigörelse från vuxna samt experimenterande och testande av gränser.

I analysen konstaterar jag att ett avskaffande av ungdomsreduktionen för myndiga lagöverträdare skulle innebära ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom den nuvarande regleringen. De skäl som jag istället menar kan identifieras för att förklara förslaget är *det allmänna rättsmedvetandet, vedergällning* eller *en mer offensiv straffrättspolitik* där kriminalpolitikens syfte främst är att visa handlingskraft och lugna allmänheten.

Jag menar att varken det allmänna rättsmedvetandet, vedergällningstanken eller en vilja att visa politisk handlingskraft bör väga tyngre än preventions-, proportionalitets- och humanitetsskälet. Jag anser därför att det är omotiverat att göra ett avsteg från dessa skäl.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
kap.	kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
p.	punkten
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Samhället har sett lindrigare på brott begångna av unga personer sedan mycket lång tid tillbaka. Redan i 1734 års missgärningsbalk behandlades icke myndiga lagöverträdare lindrigare än vuxna.¹ Enligt gällande rätt beaktas lagöverträdarens ungdom i förmildrande riktning till och med 20 års ålder.² Särbehandlingen kallas ibland ungdomsreduktionen.³

På senare tid har det framträtt en politisk vilja att begränsa den straffrättsliga särbehandlingen av ungdomar. Särbehandlingen har också fått stor uppmärksamhet i media. 2017 beslutade regeringen att tillsätta en utredning med syfte att utreda och föreslå hur ett avskaffande av ungdomsreduktionen för lagöverträdare över 18 år skulle kunna genomföras.⁴ Utredningen fick namnet ungdomsreduktionsutredningen och i december 2018 presenterades utredningens betänkande.⁵ I betänkandet konstaterades att ungdomsbrottsligheten minskat de senaste tio åren samt att ett avskaffande av ungdomsreduktionen inte kan motiveras med modern psykologisk eller neurologisk forskning. På grund av utredningens syfte presenterades ändå förslaget att ungdomar mellan 18–20 år straffrättsligt ska behandlas som andra myndiga lagöverträdare.⁶

I mars 2020 aviserade justitieminister Morgan Johansson att regeringen avser att inskränka ungdomsreduktionen för myndiga lagöverträdare på så

¹ SOU 2018:85 s. 47.

² Se t.ex. 29 kap. 7 § BrB.

³ Se t.ex. Holmgren (2018). När jag talar om ungdomsreduktionen i denna uppsats syftar jag på särbehandlingen vid både straffmätningen och påföljdsvalet om inte annat framgår.

⁴ Dir. 2017:122.

⁵ SOU 2018:85. Hädanefter används endast ”betänkandet” för att referera till SOU 2018:85.

⁶ SOU 2018:85 s. 189 ff.

vis att reduktionen ska tas bort för brott med ett minimistraff på ett års fängelse. Flera riksdagspartier, till exempel Moderaterna och Sverigedemokraterna, vill gå ännu längre och menar att ungdomsreduktionen för myndiga lagöverträdare bör avskaffas helt.⁷ Det finns därför skäl att anta att det förslag som presenterades i betänkandet så småningom kommer att genomföras i sin helhet.

Hur bestraffning legitimeras och motiveras är en fråga som behandlas inom straffteorin.⁸ Ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle innebära en betydande förändring i påföljdssystemet, vilket får konsekvenser för hur bestraffningen kan legitimeras. Det är därför av intresse att undersöka om förändringen skulle innebära ett avsteg från de principer och teorier som nu legitimerar bestraffningen av unga myndiga samt vilka andra straffideologiska teorier och principer som istället kan göras gällande.⁹ Det kan påpekas att de förklaringar som identifieras i uppsatsen kan göras gällande även om förslaget i betänkandet endast delvis skulle komma att genomföras. I uppsatsen behandlas emellertid frågan utifrån premissen att betänkandets förslag kommer att genomföras i sin helhet.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utreda hur ett avskaffande av ungdomsreduktionen för myndiga lagöverträdare förhåller sig till ett antal straffteoretiska principer, teorier och förklaringsmodeller som ligger till grund för det svenska straffsystemet.¹⁰ För att uppnå syftet kommer följande frågeställningar att besvaras.

⁷ Lova Olsson, ”Så vill regeringen begränsa ungas straffrabatt”, Sveriges Radio, <<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7421447>>, hämtad 2020-05-18.

⁸ Andersson & Nilsson (2017) s. 8.

⁹ Jfr Holmgren (2018).

¹⁰ När jag härnäst talar om ett avskaffande av ungdomsreduktionen åsyftas alltid ett avskaffande av särbehandlingen för myndiga lagöverträdare om inte annat framgår.

- Vilka motiv och avvägningar ligger bakom särbehandlingen av unga vuxna i gällande rätt?
- Vilka motiv och avvägningar ligger bakom de förändringar som föreslås i betänkandet?
- Skulle ett avskaffande av ungdomsreduktionen innebära ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom den nuvarande regleringen? Om så är fallet – hur kan ett sådant avsteg förklaras?

1.3 Perspektiv och metod

Uppsatsen tar avstamp i straffteorin och behandlar mot denna bakgrund lagförslaget ur ett rättsutvecklingsperspektiv. Syftet är inte att undersöka rättsutvecklingen under en längre tidsperiod, utan uppsatsen tar istället sikte på den specifika förändring som ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle innebära för rättsutvecklingen. Man kan alltså tala om ett kortare rättsutvecklingsperspektiv.

Uppsatsens metod kan beskrivas som rättsanalytisk.¹¹ Till skillnad från den rättsdogmatiska metoden är syftet med den rättsanalytiska metoden inte endast att fastställa gällande rätt utan också att kritiskt granska och analysera rätten. Metoden går utanför rättskällevärdet, vilket innebär att även andra källor än de traditionella rättskällorna kan ligga till grund för analysen.¹² Genom den rättsanalytiska metoden avser jag beskriva, strukturera och analysera dels de skäl som ligger bakom den nuvarande regleringen, dels de skäl som ligger bakom den föreslagna ändringen.¹³ På så vis framgår eventuella förändringar av hur straffrätten motiveras och legitimeras.

¹¹ Jfr Sandgren (2018) s. 50.

¹² Sandgren (2018) s. 45 ff.

¹³ Jfr Holmgren (2018) s. 344.

För att underlätta förståelsen för de motiv och avvägningar som ligger till grund för särbehandlingen av lagöverträdare mellan 18–20 år kommer jag att redogöra för gällande rätt på detta område. I denna del tillämpas den klassiska rättsdogmatiska metoden. Den rättsdogmatiska metoden går ut på att studera de traditionella rättskällorna för att fastställa gällande rätt. Till de traditionella rättskällorna räknas lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin.¹⁴

1.4 Material

Litteraturen uppsatsen baseras på utgörs främst av juridisk doktrin författad av jurister som är väletablerade i den akademiska världen. Som exempel kan nämnas Nils Jareborg, Josef Zila, Martin Borgeke och Mari Heidenborg. Även kriminologisk doktrin har fått ligga till grund för uppsatsen. Här kan framhållas *Svensk Kriminalpolitik* av Robert Andersson & Roddy Nilsson.

Eftersom uppsatsen behandlar ungdomsreduktionsutredningens förslag utgör utredningens betänkande av naturliga skäl en viktig källa i uppsatsen. Den genomgång av forskningsläget beträffande ungdomars psykologiska och neurologiska utveckling som görs i betänkandet har härvid stor betydelse.

En av de källor som presenteras är en studie om det allmänna rättsmedvetandet som publicerades 2010. Trots att studien är tio år gammal menar jag att dess resultat fortfarande är av relevans för uppsatsens syfte. Jag redogör närmare för mina avvägningar gällande detta i samband med att studien presenteras.¹⁵ Detsamma gäller BRÅ:s kunskapssammanställning av särbehandlingen av unga lagöverträdare från 2012.¹⁶

¹⁴ Kleineman (2013) s. 21 ff.

¹⁵ Se avsnitt 2.5.

¹⁶ Se avsnitt 3.5.2.

1.5 Forskningsläge

Straffteorin som ämne är välbehandlat i den juridiska doktrinen. Ett verk som här kan lyftas fram som särskilt viktigt är *Straffrättens påföljdslära* av Jareborg och Zila. Där behandlas såväl de straffteoretiska utgångspunkterna i allmänhet som skälen bakom särregleringen för ungdomar. Även *Att bestämma påföljd för brott* av Borgeke och Heidenborg är ett viktigt verk som behandlar bakgrunden till påföljdsbestämningen.

Unga personers utveckling är en fråga som behandlas i den psykologiska och neurologiska forskningen. En genomgång av den aktuella forskningen på området görs i betänkandet och redogörs för i uppsatsens avsnitt 4.4.

Frågan om huruvida ungdomsreduktionen för myndiga lagöverträdare bör slopas har utretts tidigare.¹⁷ Utredningen gjorde då bedömningen att ungdomsreduktionen i 29 kap. 7 § brottsbalken (BrB) bör finnas kvar för ungdomar mellan 18–20 år i de fall straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottet eller brottsligheten. Däremot gjordes bedömningen att myndiga lagöverträdare inte bör särbehandlas vid straffmätning av bötesbrottslighet.¹⁸

1.6 Avgränsningar

Utöver särbehandlingen av myndiga lagöverträdare behandlades i betänkandet även frågan om en förändring bör göras beträffande särbehandlingen av lagöverträdare mellan 15–17 år. Denna fråga kommer inte behandlas i uppsatsen eftersom en förändring av särbehandlingen av denna grupp inte är aktuell inom den närmaste framtiden. Vidare kommer av utrymmesskäl inte de processuella frågor som berörs i utredningen att redogöras för.

¹⁷ Se SOU 2012:34.

¹⁸ SOU 2012:34 s. 800 ff.

En annan fråga som behandlades i betänkandet är det faktum att ett avskaffande av ungdomsreduktionen för lagöverträdare mellan 18–20 år skulle innebära ökade tröskeffekter med en påtaglig repressionshöjning för personer som är 18 år jämfört med de som är 17 år.¹⁹ Denna aspekt kommer av utrymmesskäl inte att beröras.

De särskilda ungdomspåföljderna kommer inte beskrivas, utan endast kort uppmärksammas när jag redogör för gällande rätt. Orsaken är utrymmesskäl samt att jag bedömer att utformningen av ungdomspåföljderna inte är av avgörande vikt för att förstå de bakomliggande skälen för regleringen. Framställningen av gällande rätt kommer av samma skäl inte behandla fall där påföljden som döms ut är böter.

Av utrymmesskäl kommer slutligen komparativa reflektioner lämnas utanför uppsatsen.

1.7 Disposition

I uppsatsens inledande *kapitel 2* behandlas de utvalda principer, teorier och förklaringsmodeller som ligger till grund för uppsatsens analys. Syftet är att ge en straffteoretisk bakgrund som ska underlätta förståelsen för den följande framställningen.

Därefter, i *kapitel 3*, görs en genomgång av gällande rätt samt de motiv och avvägningar som motiverar särregleringen för unga myndiga. Kapitlet syftar huvudsakligen till att besvara frågan ”*vilka motiv och avvägningar ligger bakom särbehandlingen av ungdomar i gällande rätt?*”.

¹⁹ SOU 2018:85 s 220–227.

Kapitel 4 behandlar betänkandet och syftar huvudsakligen till att besvara frågan ”vilka motiv och avvägningar ligger bakom de förändringar som föreslås i betänkandet?”.

I *kapitel 5* analyseras slutligen ett avskaffande av ungdomsreduktionen för unga vuxna i relation till de straffteoretiska utgångspunkter som diskuterats i uppsatsen. Det avslutande kapitlet syftar huvudsakligen till att besvara frågan om ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle innebära ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom regleringen och hur ett sådant avsteg kan förklaras.

2 Straffteoretiska utgångspunkter

2.1 Inledning

För att analysera ett avskaffande av ungdomsreduktionen kommer jag att utgå från ett antal straffteoretiska principer, teorier och förklaringsmodeller. Dessa ska presenteras och förklaras i detta kapitel. Istället för att avgränsa mig till ett fåtal teorier har jag valt att göra en så heltäckande redogörelse som uppsatsens omfattning tillåter. Syftet är att i analysen kunna göra en korrekt beskrivning av hur förslaget i betänkandet kan förklaras utan att utelämna väsentliga alternativa förklaringar.

2.2 Absoluta och relativa straffteorier

2.2.1 Allmänt

Traditionellt görs en uppdelning mellan absoluta och relativa straffteorier.²⁰ De absoluta straffteorierna utmärks av att det inte finns något praktiskt socialt syfte bakom dem, utan tanken är istället att brott ska följas av en rättvis vedergällning. Enligt de relativa straffteorierna är syftet med bestraffningen däremot att förebygga brott. De relativa straffteorierna delas upp i teorier om allmänprevention och individualprevention.²¹

2.2.2 Vedergällning

Vedergällningsteorier kan sägas innebära att den skyldige ska betala för etisk eller religiös skuld.²² Talionsprincipen ”öga för öga och tand för tand” tillhör denna kategori.²³ Vedergällningsteorier är tillbakablickande på så vis

²⁰ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 32–33.

²¹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 32–33.

²² Asp, Ulväng & Jareborg (2014) s. 30–31.

²³ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 32–33.

att ingen hänsyn tas till eventuella framtida konsekvenser av straffet, exempelvis minskad brottslighet. Istället bestäms straffet genom att man ser tillbaka på förövarens avsikter, ansvar för och skuld till gärningen. Det som ska ligga till grund för de normativa övervägningarna är själva handlingen, inte den handlande. Man kan beskriva det som att brottet ska sonas.²⁴

Vedergällningsteorier har kritiserats för att de legitimerar tillfogande av lidande också i fall då det är meningslöst.²⁵ Man brukar avfärda vedergällning som något som idéhistoriskt spelat stor roll men som inte längre är aktuellt.²⁶

2.2.3 Allmänprevention

Till skillnad från vedergällningsteorier är teorier om allmänprevention framåtblickande på så vis att de bygger på en konsekvensetisk grund. Med konsekvensetik menas att straffet legitimeras med de konsekvenser det medför i form av minskad brottslighet.²⁷ Teorier om allmänprevention bygger på att bestraffning av brottslingar ska avhålla människor i allmänhet från att begå brott.²⁸ Teorierna kan vara baserade på straffets avskräckningseffekt eller att straff får en moralbildande effekt som skapar och underhåller moraliska och sociala värderingar i samhället.²⁹

Frågan om i vilken utsträckning straffsystemet har allmänpreventiva funktioner är omdiskuterad. Enligt Borgeke och Heidenborg torde det stå klart att själva existensen av ett straffsystem har påtagliga sådana effekter. De menar dock att skillnader i straffnivåerna sannolikt har liten betydelse

²⁴ Andersson & Nilsson (2017) s. 9.

²⁵ Asp, Ulväng & Jareborg (2014) s. 30.

²⁶ Asp, Ulväng & Jareborg (2014) s. 31.

²⁷ Andersson & Nilsson (2017) s. 9.

²⁸ Jareborg & Zila (2017) s. 76.

²⁹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 33–34.

och att straffskärpningar troligtvis inte leder till allmänpreventiva resultat, i alla fall inte om de inte är drastiska.³⁰

2.2.4 Individualprevention

Enligt de individualpreventiva straffteorierna är syftet med straffet att den som begått ett brott och straffas för detta ska avhållas från att begå ytterligare brott. I likhet med de allmänpreventiva teorierna är individualpreventiva teorier alltså framåtblickande.³¹ De individualpreventiva straffteorierna delas upp i olika inriktningar.³² De inriktningar som man brukar tala om är avskräckning, inkapacitering och behandling.³³

Avskräckningsteorin grundas på utgångspunkten att den enskilde brottslingen genom straffet blir avskräckt från att begå nya brott. Enligt Borgeke och Heidenborg finns det inga belägg för att straff generellt skulle fungera avskräckande. De påpekar att förhållandena snarare verkar vara motsatta, att ju hårdare en person bestraffas desto sämre är utsikterna för att personen avhåller sig från att återfalla i brottslighet.³⁴

Inkapaciteringsteorier bygger på att brottslingen genom själva bestraffningen förhindras från att begå fler brott.³⁵ Inriktningen tar främst sikte på den brottsminskande effekt som följer av att personer låses in. Även åtgärder som indragning av körkort eller näringsförbud härleds till inkapaciteringsteorin. Den mest effektiva åtgärden ur ett rent inkapaciteringsperspektiv är dödsstraffet.³⁶

³⁰ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 33–34.

³¹ Andersson & Nilsson (2017) s. 9.

³² Borgeke & Heidenborg (2016) s. 34.

³³ Andersson & Nilsson (2017) s. 9.

³⁴ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 34.

³⁵ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 34.

³⁶ Andersson & Nilsson (2017) s. 10.

Behandlingstanken bygger slutligen på att man ska ersätta straff med vård och behandling. Tanken är att man istället för att straffa gärningspersonen ska angripa orsakerna till att denne begått brott.³⁷ Brottslingen ska helt enkelt bli frisk från sitt brottsliga beteende. Att man istället för straff talar om påföljd i det svenska straffsystemet är ett uttryck för behandlingstanken.³⁸

2.3 Proportionalitet och skuld

Proportionalitetsprincipen innebär i straffrättsliga sammanhang att påföljden som utdöms för en viss gärning ska stå i proportion till gärningens allvar. Principen bygger ytterst på ett argument om rättvisa och kan beskrivas som att lika klandervärda gärningar ska bestraffas lika hårt.³⁹

Proportionalitetsprincipen hänger tätt samman med skuldprincipen.⁴⁰ Enligt skuldprincipen ska den som inte rimligen kan klandras för sin gärning inte straffas.⁴¹ Skuldprincipen innebär vidare att straffet inte bör vara strängare än vad som motsvarar måttet av skuld.⁴² Skuldprincipen leder till att kriminalisering får en symbolfunktion på så sätt att domen ger uttryck för att gärningen tillmäts ett visst mått av klander.⁴³

2.4 Humanitet

Humanitetskravet på straffrätten tar sikte på att det är moraliskt förkastligt att hota med och att verkställa straff, om samma mål kan uppnås med svagare medel.⁴⁴ Humanitetsprincipen kan beskrivas som ett generellt krav

³⁷ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 34.

³⁸ Andersson & Nilsson (2017) s. 10–11.

³⁹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 38 samt Jareborg och Zila (2017) s. 66.

⁴⁰ Jareborg & Zila (2017) s. 68.

⁴¹ Jareborg & Zila (2017) s. 68–69.

⁴² Asp, Ulväng & Jareborg (2014) s. 48 samt s. 270–274.

⁴³ Jareborg & Zila (2017) s. 68–69 och 74.

⁴⁴ Asp, Ulväng & Jareborg (2014) s. 50.

på rimlighet och måttlighet vid bestraffning, att man vid bestraffning bör visa tolerans för det mänskliga i att göra misstag, förståelse för att straff innebär ett lidande samt respekt för människors förmåga att ta till sig klander. Borgeke och Heidenborg beskriver humanitetsprincipen som att det straffrättsliga systemet ska visa på en tolerans för människors felsteg.⁴⁵

2.5 Det allmänna rättsmedvetandet

Sedan mitten av 1980-talet har kriminalpolitiken ofta kommit att motiveras med hänvisning till det allmänna rättsmedvetandet.⁴⁶ Tanken är att straffet ska spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen och kriminalpolitikens legitimitet beror på huruvida medborgarna i allmänhet anser att den är bra eller dålig.⁴⁷ Syftet är att allmänheten ska ha förtroende för rättsväsendet.⁴⁸

När förslag om hårdare straff läggs fram av politiker hänvisas ofta till det allmänna rättsmedvetandet.⁴⁹ Det är dock oklart om det allmänna rättsmedvetandet verkligen vill ha hårdare straff.

I rapporten *Svenskarnas syn på straff* från 2010 undersöktes rättsmedvetandet hos den svenska befolkningen.⁵⁰ Som nämndes i avsnitt 1.4 har jag gjort bedömningen att resultatet fortfarande är av relevans för uppsatsens syfte. Det som visas genom studien är den diskrepans som kan finnas mellan bilden av det allmänna rättsmedvetandet och det faktiska allmänna rättsmedvetandet. Det finns inte skäl att anta att detta fenomen på ett väsentligt vis förändrats under de senaste tio åren och jag bedömer därför

⁴⁵ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 40.

⁴⁶ Andersson & Nilsson (2017) s. 168.

⁴⁷ Andersson & Nilsson (2017) s. 162 och 220 samt SOU 2008:85 s. 16.

⁴⁸ Andersson & Nilsson (2017) s. 167.

⁴⁹ Se Träskman (2015) s. 428.

⁵⁰ Se Jerre & Tham (2010).

att studiens resultat fortfarande är relevant. Slutsatser baserade på studiens resultat bör emellertid dras med viss försiktighet.

Studien visade att svenskarna vid allmänt hållna frågor om straff ansåg att straffen, främst vid våldsbrott, borde vara strängare.⁵¹ En del av deltagarna i studien fick göra bedömningar av konkreta rättsfall med mer bakgrundsinformation, vilket nyanserade bilden. Genom att en grupp domare från olika tingsrätter fick göra en bedömning av samma rättsfall kunde man konstatera att deltagarna i allmänhet underskattade vilka straff som egentligen skulle ha dömts ut. I flera fall var dessutom det genomsnittliga straff som deltagarna bedömde som lämpligt lägre än domargruppens. Ytterligare en grupp deltagare fick ännu mer information om rättsfallen och fick dessutom möjlighet att diskutera dem i fokusgrupper. Deras bedömningar av vilket straff som var rimligt låg i genomsnitt under eller betydligt under den bedömning som domargruppen gjort.⁵² Det går alltså inte att ta påståenden om att allmänheten vill se hårdare straff för givna.

2.6 Brottsofferperspektiv

Sedan 1970-talet har brottsoffrets situation i större utsträckning uppmärksamats i samhället och inom forskningen.⁵³ I likhet med det allmänna rättsmedvetandet anförs brottsofferperspektivet ofta som ett argument för hårdare straff. Brottsofferperspektivet har även använts som argument för ett slopande av ungdomsreduktionen.⁵⁴ Vad brottsofferperspektivet i allmänhet innebär kommer inte att utvecklas här,

⁵¹ Jerre & Tham s. 67.

⁵² Jerre & Tham s. 11–23 samt s. 67.

⁵³ Lindgren, Pettersson & Hägglund (2001) s. 27–81.

⁵⁴ Se t.ex. Lova Olsson (2019), ”Trots kritik – krav på lagförslag om slopad straffrabatt”, *Sveriges Radio*, <<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7220650>> hämtad 2020-05-22.

men vad som är av intresse för uppsatsens syfte är hur brottsofferperspektivet förhåller sig till just hårdare straff.

Monica Burman, som forskat om brottsofferperspektivet i förhållande till sexualbrott, menar att bilden av att brottsoffer i allmänhet är hämndlystna är felaktig. Burman framhåller att det viktigaste för brottsoffer är att få upprättelse, och poängterar att upprättelse ur ett brottsofferperspektiv inte innebär hårdare straff. Istället är det som har betydelse för brottsoffer att få sin kränkning erkänd, utredd och värderad på ett rättvist sätt.⁵⁵

2.7 Defensiv och offensiv straffrättspolitik

2.7.1 Allmänt

Jareborg har gjort en kategorisering av straffrättspolitiken där han delar in den i en defensiv modell samt en offensiv inriktning.⁵⁶ Uppdelningen är inte exakt och har inte nödvändigtvis någon direkt motsvarighet i verkligheten.⁵⁷ Den kan dock användas för att analysera den förda straffrättspolitiken.

2.7.2 Defensiv straffrättspolitik

Det som kännetecknar den defensiva modellen är att straffrätten, förutom att skydda individer och grupperns intressen mot kränkningar, ska skydda enskilda människor mot maktmissbruk.⁵⁸ Skyddet avser att omfatta missbruk av statlig makt, överdriven repression samt missbruk av informell makt. I den defensiva modellen ska straffrättspolitiken innebära ett hinder såväl för brottslingar som för myndigheter och politiker.⁵⁹ Värden som rättssäkerhet och rättvisa får inte underordnas brottsprevention.⁶⁰ Jareborg

⁵⁵ Burman (2011) s. 287–290.

⁵⁶ Jareborg (1995) s. 22 och 27.

⁵⁷ Jareborg (1995) s. 22.

⁵⁸ Jareborg (1995) s. 22.

⁵⁹ Jareborg (1995) s. 27.

⁶⁰ Jareborg (1995) s. 24.

menar att den defensiva modellen kan användas för att sammanfatta de grundläggande värderingarna som finns i en rättsstat.⁶¹

2.7.3 Offensiv straffrättspolitik

Den andra typen av straffrättspolitik som Jareborg identifierat beskriver han som en offensiv inriktning av straffrättspolitiken. Jareborg poängterar att offensiva inriktningen inte står i direkt motsats till den defensiva modellen. Istället lämnas delar av den defensiva modellen kvar i den offensiva straffrättspolitiken, ibland i en något modifierad form.⁶²

Det som dominerar den offensiva straffrättspolitiken är prevention av skadligt eller felaktigt handlande. Kritiken som anförs mot straffrätten tar sikte på att den är för ineffektiv, snarare än att den brister i rättssäkerhet eller rättvisa. Även om de rättsstatliga principerna finns kvar i bakgrunden är det viktigaste att nå resultat. Resultatinriktningen leder till att man måste ge principerna en något annorlunda tolkning samt försvaga vissa skyddsmekanismer.⁶³

Jareborg menar att lagstiftningen i den offensiva inriktningen kan ses som symbolisk.⁶⁴ Lagstiftningen framställs som att den ska verka brottspreventivt, men dess egentliga syftet är snarare att lugna allmänheten, att få folk att tro att något görs för att bekämpa brottsligheten samt att framställa statsmakten som handlingskraftig.⁶⁵

Den offensiva inriktningen kännetecknas av snabba ingripanden mot det som anses klandervärt. De metoder som är specifika för inriktningen innefattar bland annat att avkriminaliseringar nästan är omöjliga att

⁶¹ Jareborg (1995) s. 22.

⁶² Jareborg (1995) s. 27.

⁶³ Jareborg (1995) s. 27.

⁶⁴ Jareborg (1995) s. 28–32.

⁶⁵ Jareborg (1995) s. 32.

genomföra, medan ny- och uppkriminaliseringar är lätta att få till stånd.⁶⁶
Jareborg menar att det faktiska resultatet av den offensiva inriktningen är ett ökat mänskligt lidande och att skattebetalarna får bära kostnaden för en meningslös verksamhet.⁶⁷

⁶⁶ Jareborg (1995) s. 28–29.

⁶⁷ Jareborg (1995) s. 32.

3 Särbehandling av unga lagöverträdare

3.1 Inledning

För att underlätta förståelsen för skälen bakom särbehandlingen av unga vuxna kommer jag först göra en översiktlig redogörelse för hur påföljdsbedömningen för denna grupp görs enligt gällande rätt. Efter redogörelsen för gällande rätt beskrivs de skäl som ligger bakom särbehandlingen av ungdomar.

3.2 Straffvärde och straffmättningsvärde

Vid straffmätningen bestäms först straffets värde utifrån bestämmelserna i 29 kap. BrB. Grunderna för straffmätningen gäller samtliga lagöverträdare. Straffvärdet för ett brott kan sägas vara en funktion av gärningens skadlighet eller farlighet och gärningspersonens skuld så som den kommit till uttryck i gärningen.⁶⁸ Härvid behöver man skilja mellan det abstrakta och konkreta straffvärdet.

Det abstrakta straffvärdet framgår av brottstypens straffskala samt de regler som framgår av 25 respektive 26 kap. BrB.⁶⁹ Det abstrakta straffvärdet återspeglar lagstiftarens syn på hur allvarlig en brottstyp är i förhållande till andra brottstyper.⁷⁰ Det är det abstrakta straffvärdet som är utgångspunkten för straffvärdesbedömningen.⁷¹

⁶⁸ 29 kap. 1 § 2 stycket BrB och Jareborg & Zila (2017) s. 105.

⁶⁹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 147.

⁷⁰ Jareborg & Zila (2017) s. 105–106.

⁷¹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 147.

Det konkreta straffvärdet är ett mått på hur allvarlig en konkret begången gärning är och bestäms av domstolen i varje enskilt fall. Det konkreta straffvärdet bestäms med vissa undantag inom ramen för brottets straffskala.⁷²

Det konkreta straffvärdet bestäms utifrån 29 kap. 1–3 §§ BrB. I 29 kap. 1 § 2 stycket BrB anges att det vid bedömningen av gärningens straffvärde ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv han eller hon haft. Det ska tillmätas särskild betydelse om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. I 29 kap. 2 och 3 §§ BrB anges de försvårande och förmildrande omständigheter som ska beaktas när straffvärdet bestäms.

En av de förmildrande omständigheterna som i detta sammanhang är värd att särskilt belysa är 29 kap. 3 § 3 p. BrB. Av bestämmelsen framgår att det som förmildrande omständighet ska beaktas om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Det ska vara fråga om en avvikelse från vad som får anses vara normalt för personer som är jämförbara med den tilltalade. Bestämmelsen är alltså inte generellt tillämplig för unga personer.⁷³

När straffvärdet bestämts ska domstolen gå vidare till att bestämma straffmättningsvärdet. Straffmättningsvärdet kan beskrivas som det konkreta straffvärdet reducerat genom tillämpning av framför allt billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB och ungdomsreduktionen i 29 kap. 7 § BrB.⁷⁴ Billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB ska beaktas före ungdomsreduktionen

⁷² Jareborg & Zila (2017) s. 105–106.

⁷³ Ågren, BrB 29 kap. 3 § 3 p. Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-24.

⁷⁴ Jareborg & Zila (2017) s. 106.

görs.⁷⁵ Det är straffmättningsvärdet som är avgörande när påföljdsbedömningen ska göras enligt 30 kap. BrB.⁷⁶

3.3 Ungdomsreduktionen

Den bestämmelsen som särskilt brukar åsyftas när man talar om ungdomsreduktionen finns i 29 kap. 7 § 2 stycket BrB. Bestämmelsen innebär att domstolen vid straffmätningen ska beakta om den tilltalade var under 21 år vid tidpunkten för gärningen. Regeln föreskriver följande.

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjuogoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.⁷⁷

Avsikten med regleringen är att personer som vid brottstillfället är under 21 år allmänt ska få ett lägre straff än vad som normalt hade dömts ut. Det är således inte något krav att gärningspersonens ålder påverkat dennes handlande.⁷⁸

Straffnedsättningen ska i princip bli större ju yngre lagöverträdaren är.⁷⁹ Att så är fallet hänger samman med att de skäl som görs gällande för att ungdomar ska bestraffas lindrigare är som starkast för de yngsta straffmyndiga lagöverträdarna och blir svagare för de som närmar sig 21 års ålder.⁸⁰

⁷⁵ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 252.

⁷⁶ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 266 samt NJA 2000 s. 314.

⁷⁷ 29 kap. 7 § 2 stycket BrB.

⁷⁸ Ågren, BrB 29 kap. 7 § 1 stycket Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20 samt Borgeke och Heidenborg (2016) s. 252.

⁷⁹ NJA 2000 s 421.

⁸⁰ Ågren, BrB 29 kap. 7 § 1 st, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20. Se mer om skälen i avsnitt 3.5.

Jareborg och Zila har, med beaktande av principiella skäl och aktuell praxis, angivit riktlinjer för hur reduktionen ska göras utifrån gärningspersonens ålder. Riktlinjerna framgår av tabellen nedan.⁸¹ Tabellen har fått stort genomslag i praxis.⁸²

<u>Ålder</u>	<u>Straffnedsättning</u>	<u>Ungefärlig strafflängd</u>
15	75–85 procent	1/5
16	65–75 procent	1/4
17	55–65 procent	1/3
18	45–55 procent	1/2
19	30–40 procent	2/3
20	20–30 procent	3/4

Borgeke och Heidenborg anför att det är mer förekommande att domstolarna tillämpar kvoten 4/5 för 20-åringar, men konstaterar att tabellen i övrigt tillämpas allmänt. De konstaterar vidare att reduktionen normalt blir större vid högre straffvärden och att reduktionen inte bör ske så stegvis som tabellen ger vid handen utan att en mera glidande skala bör användas.⁸³

3.4 Påföljdsval

3.4.1 Särskilda skäl för fängelse

I 30 kap. 5 § 2 stycket BrB finns en bestämmelse som stadgar att en person som begått brott efter att den fyllt 18 år men innan den fyllt 21 år endast får dömas till fängelse om det finns särskilda skäl. Regleringen är ett uttryck för ambitionen att i största möjliga mån hålla unga lagöverträdare utanför fängelse.⁸⁴ Enligt praxis har särskilda skäl som huvudregel ansetts föreligga

⁸¹ Jareborg & Zila (2017) s. 157–158.

⁸² Ågren, BrB 29 kap. 7 § 1 st, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20 samt Borgeke & Heidenborg (2016) s. 258.

⁸³ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 258–260. Se även t.ex. NJA 2000 s. 42.

⁸⁴ Ågren, BrB 30 kap. 5 § 2 st, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20.

om straffmätningens värde, efter att ungdomsreduktionen gjorts, är över ett år.⁸⁵

3.4.2 Förbud mot livstids fängelse

I 29 kap. 7 § 2 stycket BrB stadgas ett förbud mot att utdöma livstids fängelse för lagöverträdare som vid brottstillfället var under 21 år. Det högsta straffet som kan ådömas denna grupp är enligt bestämmelsen 14 års fängelse.

3.4.3 Ungdomspåföljder

Det finns tre påföljder som kan tillämpas särskilt för unga lagöverträdare. Dessa är ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård.⁸⁶ Slutna ungdomsvård är dock endast tillämplig för personer som vid brottstillfället var under 18 år.⁸⁷ I praktiken aktualiseras vidare ungdomsvård främst för personer som är 15–17 år gamla.⁸⁸

3.5 Bakgrund till särbehandling

3.5.1 Inledning

Skälen som brukar anföras för att en persons ungdom ska beaktas i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen kan delas upp i tre kategorier. Dessa är prevention, proportionalitet och humanitet.⁸⁹ De tre kategorierna ska utvecklas i det följande.

⁸⁵ Ågren, BrB 30 kap. 5 § 2 st, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20 samt NJA 2000 s. 314.

⁸⁶ 32 kap. 1, 2 och 5 §§ BrB.

⁸⁷ 32 kap. 5 § BrB.

⁸⁸ SOU 2018:85 s. 134.

⁸⁹ Holmgren (2018) s. 349.

3.5.2 Prevention

När det gäller preventionsskälet har i doktrin anförts att straff mot unga är ineffektivt och kontraproduktivt.⁹⁰ 2012 gjorde BRÅ en sammanställning av kunskapsläget beträffande särbehandlingen av lagöverträdare mellan 18–20 år.⁹¹ I sammanställningen konstaterades att sex storskaliga publicerade studier mycket konsekvent visat att återfallsrisken för ungdomar generellt var högre för de som behandlats inom systemet för vuxna än för de som behandlats inom systemet för ungdomar.⁹² Sammanställningen visade vidare att kontakter med rättssystemet och frihetsberövande påföljder i allmänhet ökade risken för återfall.⁹³ Det finns ingen anledning att tro att detta inte längre skulle kunna göras gällande och sammanställningen är därför relevant trots att den gjordes för åtta år sedan. Ur en preventionssynpunkt är det alltså mindre lämpligt att behandla ungdomar på samma sätt som vuxna vid påföljdsbestämningen.

En aspekt som kan förklara den ökade återfallsrisken är att ungdomar som kommer i kontakt med kriminalvården löper större risk att utveckla en kriminell identitet.⁹⁴ Enligt Säkerhetspolisen riskerar ett avskaffande av ungdomsreduktionen vidare att ungdomars exponering för våldsbejakande extremism ökar. Säkerhetspolisen menar att fängelsevistelsen ofta är själva förutsättningen för att en radikaliserings ska äga rum.⁹⁵

3.5.3 Proportionalitet

Proportionalitetsskälet tar sikte på att unga personer bedöms förtjäna mindre straff än fullvuxna lagöverträdare. Att så är fallet har att göra med dels att en

⁹⁰ Holmgren (2018) s. 350–351.

⁹¹ BRÅ (2012).

⁹² BRÅ (2012) s. 18–20.

⁹³ BRÅ (2012) s. 18–20.

⁹⁴ Örebro universitets remissyttrande över SOU 2018:85.

⁹⁵ Säkerhetspolisens remissyttrande över SOU 2018:85.

ungdom jämfört med en fullvuxen person inte kan tillmätas samma grad av klander, dels att en ung person drabbas hårdare av samma straff.⁹⁶

Att unga personer inte kan tillmätas samma grad av klander som fullvuxna personer har att göra med att de har en outvecklad ansvarsförmåga.⁹⁷ Jareborg och Zila framhåller att unga personer har ett lägre mått av självkontroll och svårare att leva sig in i andras lidande. Vidare har de svårare att motstå grupptryck, att kontrollera aggressiva impulser och att uppskjuta måluppfyllelse.⁹⁸ Av dessa skäl kan en ung person som begått en otillåten gärning inte tillmätas samma grad av klander som en fullvuxen person som begått samma gärning. I betänkandet görs en genomgång av den aktuella forskningen inom psykologin och neurologin som är av betydelse för ungdomars utvecklade ansvarsförmåga. Forskningen kommer att redogöras för i avsnitt 4.4.

Att unga personer drabbas hårdare av straff beskrivs av Jareborg och Zila som ungdomars sanktionskänslighet.⁹⁹ I BRÅ:s kunskapsammanställning om bestraffning av lagöverträdare mellan 18–20 år framfördes att frihetsberövande straff utgör en särskild påfrestning för denna åldersgrupp.¹⁰⁰ Att så är fallet hänger samman med att ungdomstiden är en känslig period i en dynamisk mognadsprocess. Åldern 16–24 år beskrivs vara särskilt viktig för den psykosociala mognadsprocessen. Under denna period ska ungdomens färdigheter koordineras och vävas samman, och enligt forskning utgör frihetsberövande straff i detta känsliga läge en stor påfrestning.¹⁰¹

⁹⁶ Holmgren (2018) s. 357–358. Se även avsnitt 2.3.

⁹⁷ SOU 2018:85 s. 183.

⁹⁸ Jareborg och Zila (2017) s. 152.

⁹⁹ Se Jareborg och Zila (2017) s.155.

¹⁰⁰ BRÅ (2012) s. 24–25.

¹⁰¹ BRÅ (2012) s. 24–25.

En annan aspekt som kan framhållas i detta sammanhang är att tidsuppfattningen hos individer skiljer sig beroende på ålder. Det innebär att ett lika långt fängelsestraff upplevs som mer ingripande för en ung person än för en äldre person.¹⁰²

3.5.4 Humanitet

Den tredje kategorin som brukar anföras som motiv för att särbehandla ungdomar är humanitetsskälet. Som redogjorts för i avsnitt 2.4 innefattar humanitetsprincipen att samhället ska visa tolerans för människors snedsteg. I doktrin har anförts att ungdomars mognadsprocess med nödvändighet innefattar frigörelse från vuxna och experimenterande i olika hänseenden samt testande av gränser. Det är därför ofrånkomligt att många ungdomar kommer göra dumheter, vilket samhället bör visa tolerans för.¹⁰³

¹⁰² Jareborg och Zila (2017) s. 155.

¹⁰³ Jareborg och Zila (2017) s. 155–156 samt Borgeke & Heidenborg (2016) s. 251–252.

4 Ungdomsreduktionsutredningens betänkande

4.1 Inledning

I det följande kapitlet ska betänkandet beskrivas. Samtliga överväganden som gjordes i utredningen kommer inte presenteras, utan redogörelsen för forskningsläget inom psykologin och neurologin som görs i utredningen kommer särskilt lyftas fram. Skälet är att redogörelsen är av särskild betydelse för uppsatsens syfte.

4.2 Motiv till förändring

Den 13 december 2017 beslutade regeringen att en särskild utredning skulle tillsättas med uppdrag att föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldern 18–20 år.¹⁰⁴

Regeringen framhöll i direktivet att förekomsten av skjutvapen och explosiva varor i kriminella miljöer har ökat samt att det skett en ökning av dödligt våld.¹⁰⁵ Mot bakgrund av detta såg regeringen ett behov av insatser mot organiserad brottslighet och annan kriminalitet förenad med gängbildning. Regeringen konstaterade att gängkriminalitet även förekommer bland yngre lagöverträdare och ställde sig frågande till om det är en rimlig ordning att denna grupp särbehandlas i straffrättsligt hänseende. Regeringen framhöll särskilt de fall där gärningspersonen tidigare dömts för flera eller allvarliga brott.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Dir 2017:122.

¹⁰⁵ Dir 2017:122 s. 5.

¹⁰⁶ Dir. 2017:122 s. 5.

4.3 Uppdrag och utgångspunkter

Ungdomsreduktionsutredningens syfte var att föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga behandlingen av unga lagöverträdare på så vis att påföljdsbestämningen för personer i åldern 18–20 år ska motsvara vad som gäller för andra lagöverträdare över 18 år.¹⁰⁷ Uppdraget innefattade således att överväga och föreslå *hur* ett avskaffande av särbehandlingen kan genomföras beträffande personer i åldern 18–20 år, inte att överväga *om* den straffrättsliga särbehandlingen av unga lagöverträdare ska upphöra.¹⁰⁸

4.4 Forskningsläget inom psykologin och neurologin

I betänkandet gjordes en genomgång av de relevanta psykologiska och neurologiska forskningsrön som publicerats de senare åren. Utredningens syfte med detta var att utreda om forskningsläget förändrats från det som föranledde särbehandlingen av unga lagöverträdare under 1900-talets andra hälft.¹⁰⁹ Forskningen som presenterades kan hänföras till ungdomars bristande ansvarsförmåga.¹¹⁰

Utredningen konstaterade att den psykologiska forskningen talar för att personer i sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år är mindre mogna än fullvuxna personer i flera avseenden som har betydelse för straffbedömningen.¹¹¹ Personer i denna åldersgrupp är mer benägna att underskatta risk, har sämre förmåga till impuls kontroll och sämre förmåga att bedöma konsekvenser av sitt handlande. Ungdomar, särskilt de som är mellan 18–21 år, är vidare mer benägna att söka spänning. I betänkandet

¹⁰⁷ Dir. 2017:122 s. 1.

¹⁰⁸ SOU 2018:85 s. 13–14.

¹⁰⁹ SOU 2018:85 s. 184 ff.

¹¹⁰ Se avsnitt 3.5.2.

¹¹¹ SOU 2018:85 s. 183 ff.

konstaterades även att förmågan till självkontroll är färdigutvecklad först mellan 23 och 25 års ålder.¹¹²

Att människor psykologiskt är mer omogna i tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år beror på utvecklingen av två system i hjärnan. Systemen benämns det socio-emotionella systemet och det kognitiva kontrollsystemet.¹¹³ Det socio-emotionella systemet är det som gör att personer söker spänning och bekräftelse och är högaktivt under den sena tonåren och de första åren efter att personen fyllt 20 år. Det kognitiva kontrollsystemet styr bland annat förmågan till självkontroll och förmågan att motstå gruppträck. Den neurologiska forskningen visar att utvecklingen av detta system pågår så långt som till när personen är i 25-årsåldern.¹¹⁴

Sammanfattningsvis visar utredningens presentation av forskningsläget inom psykologin och neurologin att det som anfördes i avsnitt 3.5.3 beträffande ungdomars outvecklade ansvarsförmåga fortfarande kan göras gällande.

4.5 Utredningens förslag

Mot bakgrund av bland annat de överväganden som beskrivits ovan fann utredningen inget empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för att skärpa påföljderna för unga lagöverträdare.¹¹⁵ Trots detta innebar förslaget som presenterades i betänkandet att särbehandlingen av ungdomar endast ska gälla personer under 18 år.¹¹⁶ Det kan konstateras att förslaget var en konsekvens av utredningens mycket snäva direktiv.

¹¹² SOU 2018:85 s. 184–186.

¹¹³ SOU 2018:85 s. 187.

¹¹⁴ SOU 2018:85 s. 187.

¹¹⁵ SOU 2018:85 s. 199.

¹¹⁶ SOU 2018:85 s. 120 ff.

De förändringar som är av störst betydelse är att ungdomsreduktionen i 29 kap. 7 § 1 stycket BrB enligt förslaget endast ska gälla lagöverträdare under 18 år. Detsamma gäller paragrafens andra stycke som stadgar förbudet mot livstidsstraff.¹¹⁷ Även kravet på särskilda skäl för fängelse för unga myndiga lagöverträdare tas bort och ungdomspåföljderna ska hädanefter endast kunna tillämpas för omyndiga personer.¹¹⁸

¹¹⁷ SOU 2018:85 s. 231 ff.

¹¹⁸ SOU 2018:85 s. 231 ff.

5 Analys

5.1 Innebär ett avskaffande av ungdomsreduktionen ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom särbehandlingen?

5.1.1 Inledning

För att avgöra om ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle innebära ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom särbehandlingen kommer jag i tur och ordning behandla preventionsskälet, proportionalitetsskälet och humanitetsskälet.

5.1.2 Prevention

Enligt de något knapphändiga skäl som anfördes av regeringen i direktivet skulle man kunna utläsa ett preventionsskäl. Avsikten verkar vara att motverka den organiserade brottsligheten. Som konstaterats finns inget stöd för att sloandet av ungdomsreduktionen skulle ha någon preventiv effekt. Tvärtom riskerar en sådan förändring att öka ungdomsbrottsligheten, och förslaget är därför kontraproduktivt ur ett preventivt perspektiv. Att motivera att ungdomar ska behandlas som fullvuxna lagöverträdare med hänsyn till individualprevention eller allmänprevention är således uteslutet. Förslaget innebär alltså ett avsteg från de preventiva skäl som motiverar särbehandlingen.

5.1.3 Proportionalitet

Som anförts motiveras den straffrättsliga särbehandlingen av unga vuxna även med ett proportionalitetsskäl. Som konstaterades i betänkandet har den forskning som ligger till grund för att ungdomar inte kan tillmätas samma grad av klander inte förändrats. Ingenting tyder heller på att ungdomar inte längre skulle vara mer sanktionskänsliga än fullvuxna lagöverträdare. Det innebär dels att unga inte kan tillmätas samma grad av klander, dels att de drabbas hårdare än en fullvuxen person av ett lika långt fängelsestraff.

För att bestraffningen ska ske proportionerligt måste man av ovanstående skäl ta hänsyn till personens ungdom i lindrande riktning. Ett avskaffande av särbehandlingen för unga myndiga skulle således innebära ett avsteg från proportionalitetsskålet.

5.1.4 Humanitet

Genom att avskaffa ungdomsreduktionen för myndiga lagöverträdare skulle man helt bortse från den tolerans som enligt den nuvarande regleringen visas för ungas mognadsprocess. Ett avskaffande av ungdomsreduktionen för lagöverträdare i åldern 18–20 år innebär alltså ett tydligt avsteg från det humanitetsskäl som anförts som motiv till särregleringen.

5.2 Hur kan avsteget från de principiella skälen förklaras?

5.2.1 Inledning

Jag har ovan kunnat konstatera att ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle innebära ett avsteg från de principiella skäl som ligger bakom den nuvarande regleringen. Det som återstår är därför att undersöka hur förslaget istället kan legitimeras och förklaras. De skäl som ska diskuteras är

brottsofferperspektivet, det allmänna rättsmedvetandet, vedergällning samt offensiv straffrättspolitik.

5.2.2 Brottsofferperspektiv

När det kommer till brottsofferperspektivet är det som framgått tveksamt om brottsoffer verkligen önskar längre straff. Det som framhålls som viktigt för brottsoffer är istället att få sin kränkning erkänd av samhället.

Man kan också argumentera för att det ur ett brottsperspektiv faktiskt är viktigt att behålla ungdomsreduktionen eftersom dess avskaffande riskerar att öka brottsligheten, något som inte är önskvärt ur ett brottsofferperspektiv. Av dessa skäl menar jag att det inte är rimligt att förklara eller motivera ett avskaffande av ungdomsreduktionen med ett brottsofferperspektiv på rätten.

5.2.3 Det allmänna rättsmedvetandet

Ett skäl som skulle kunna anföras för att förklara förslaget är det allmänna rättsmedvetandet. Det tycks finnas en uppfattning från lagstiftarens sida om att befolkningen i allmänhet vill se strängare straff för ungdomar. Frågan är om så verkligen är fallet.

Den undersökning av det allmänna rättsmedvetandet som redogjordes för i avsnitt 2.5 gäller inte specifikt synen på unga lagöverträdare. Man kan trots detta dra vissa slutsatser av studien som är av relevans här. Enligt studien kunde deltagarnas önskan att se hårdare straff göras allt mindre gällande när de som deltog i studien fick mer kunskap om de aktuella rättsfallen. Jag menar att det är troligt att samma sak gäller vid ungdomsbrottslighet. Man kan alltså misstänka att om allmänheten varit mer insatt i varje specifikt fall skulle bilden av att ungdomsreduktionen borde tas bort inte göra sig lika stark.

Om allmänheten faktiskt vill se en slopad ungdomsreduktion är frågan om vilken vikt detta ska tillmätas. För att allmänheten ska ha förtroende för rättssystemet är det viktigt att gärningar bestraffas med viss hänsyn till det allmänna rättsmedvetandet. Det kan dock ifrågasättas hur insatt allmänheten är i de överväganden som ligger bakom regleringen. Att vid lagstiftning endast utgå från det allmänna rättsmedvetandet och ignorera relevant forskning menar jag är oansvarigt och leder till negativa konsekvenser i form av onödigt mänskligt lidande och orättvisa. Oavsett hur man ser på vilken vikt det allmänna rättsmedvetandet bör tillmätas kan det emellertid tjäna som en möjlig förklaring till förslaget om att avskaffa ungdomsreduktionen.

5.2.4 Vedergällning

I utredningens direktiv framförde regeringen att det kan ifrågasättas om det är en rimlig ordning att unga personer som deltar i organiserad brottslighet särbehandlas straffrättsligt. Det skulle kunna tolkas som att man menar att ungdomarna helt enkelt inte ska komma för lindrigt undan och att de på ett tillräckligt ingripande vis ska sona sitt brott. Detta resonemang är förenligt med tanken om vedergällning.

Enligt vedergällningsteorier är skulden för ett visst brott densamma oavsett vem som begått gärningen. Det som har relevans är att brottet ska sonas, inte att bestraffningen är proportionerlig med hänsyn till vem som begick gärningen eller om den är effektiv för att förebygga brott. Det är därför logiskt att ur ett vedergällningsperspektiv bestraffa unga lika hårt som fullvuxna personer. Vedergällning verkar således vara en möjlig förklaring till förslaget.

5.2.5 Offensiv straffrättspolitik

En förklaring till ett avskaffande av ungdomsreduktionen kan också sökas i Jareborgs beskrivning av den offensiva straffrättspolitiken. Som konstaterat saknas stöd för att ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle ha någon

effekt när det kommer till att minska brottsligheten. Det är alltså inte den offensiva inriktningens krav på effektivitet som torde vara det relevanta. Istället kan förslaget förklaras med lagstiftarens vilja att lugna allmänheten och visa på en handlingskraftig statsmakt. I likhet med Jareborgs beskrivning av den offensiva straffrättspolitiken används straffrätten på så vis symboliskt.

I enlighet med hur Jareborg beskrivit den offensiva inriktningen innebär lagförslaget att rättsstatliga principer får stå tillbaka för andra värden som anses viktigare. I detta fall är det principer om prevention, proportionalitet och humanitet som får stå tillbaka då det anses viktigare att visa handlingskraft och lugna allmänheten.

5.3 Slutsats

Det kan konstateras att ett avskaffande av ungdomsreduktionen skulle innebära en rättsutveckling bestående i att de principer som tidigare legat till grund för särbehandlingen inte längre anses ha lika stor tyngd. Istället kommer andra förklaringsmodeller framträda. De förklaringar som jag har identifierat är (1) en bild av att det allmänna rättsmedvetandet vill se hårdare tag mot ungdomar, (2) att vedergällning gör en återkomst i svensk rätt samt (3) att straffrätten fått en mer offensiv inriktning där det är viktigare att visa handlingskraft och lugna befolkningen än att bevara de rättsstatliga principerna.

5.4 Avslutande reflektioner

Jag menar att det bör finnas tungt vägande skäl för att motivera ett avsteg från viktiga straffrättsliga principer som prevention, proportionalitet och humanitet. De risker som Jareborg framhåller med den offensiva straffpolitiken är allvarliga.

Enligt min mening uppväger inget av de skäl som kan anföras för att legitimera eller förklara lagändringen de problem som förslaget medför. Ett avskaffande av ungdomsreduktionen för myndiga personer skulle därför vara en icke önskvärd utveckling av straffrätten.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Brottsförebyggande rådet (2012): *Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år – En kunskapssammanställning*.

SOU 2012:34 Nya påföljder.

SOU 2018:85 Slopad straffrabatt för unga myndiga.

Dir 2017:122 Skärpta regler för lagöverträdare 18–20 år.

Jerre, Kristina & Tham, Henrik (2010), *Svenskarnas syn på straff*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Säkerhetspolisen, *Remissvar angående betänkandet av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85*.

Örebro universitet, *Remissvar angående betänkandet av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85*.

Litteratur

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy, *Svensk Kriminalpolitik*, andra upplagan, Liber AB i Stockholm 2017.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils (2014), *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan, Iustus Förlag AB i Uppsala.

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari (2016), *Att bestämma påföljd för brott*, tredje upplagan, Wolters Kluwer Sverige AB i Stockholm.

Burman, Monica (2011), *Brottsoffer i straffrätten* i Lernestedt, Claes & Tham, Henrik m.fl. (red), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Nordstedts juridik AB i Stockholm s. 279–298.

Holmgren, Axel (2018), *Om den s.k. ungdomsreduktionen*, SvJT s. 343–359.

Kleineman, Jan (2013), *Rättsdogmatisk metod*, i Korling, Fredric & Zamboni, Mauro m.fl.(red), *Juridisk metodlära*, första upplagan, Studentlitteratur AB i Lund s. 21–45.

Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke & Häggglund, Bo (2001), *Brottsoffer: Från teori till praktik*, Jure CLN AB i Stockholm.

Jareborg, Nils & Zila, Josef (2017), *Straffrättens påföljdslära*, femte upplagan, Wolters Kluwer Sverige AB i Stockholm.

Jareborg, Nils (1995), *Vilken sorts straffrätt vill vi ha? – Om defensiv och offensiv straffrättspolitik*, i Victor, Dag m.fl (red.), *Varning för straff*, Fritzes Förlag AB i Stockholm s. 19–37.

Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argumentation*, fjärde upplagan, Nordstedts juridik i Stockholm.

Träskman, Per Ole (2015), *Skapas det allmänna rättsmedvetandet av att vi är medvetna eller omedvetna?*, SvJT s. 428–439.

Ågren, Jack Brottsbalk (1962:700) 29 kap. 3 §, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20.

Ågren, Jack, Brottsbalk (1962:700) 29 kap. 7 § 1 st, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20.

Ågren, Jack, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 5 § 2 st, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-20.

Elektroniska källor

Lova Olsson (2020), *Så vill regeringen begränsa ungas straffrabatt*, Sveriges Radio,
<<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7421447>>
hämtad 2020-05-18.

Lova Olsson (2019), *Trots kritik – krav på lagförslag om slopad straffrabatt*, Sveriges Radio,
<<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7220650>>
> hämtad 2020-05-22.

Rättsfall

NJA 2000 s 42.

NJA 2000 s. 314.

NJA 2000 s 421.